

ŽMONIŲ SU NEGALIA SOCIALINĖS IR DARBO ĮTRAUKTIES MOKSLINIŲ TYRIMŲ DINAMIKA: LITERATŪROS ANALIZĖ

Rasa RUDAITIENĖ

*Mykolo Romerio Universitetas
Ateities g. 20, LT-08303, Vilnius, Lithuania
E-mail: rasa.rudaitiene@mruni.eu
ORCID: 0009-0002-1759-9796*

Agota Giedrė RAIŠIENĖ

*Mykolo Romerio Universitetas
Ateities g. 20, LT-08303, Vilnius, Lithuania
E-mail: agotar@mruni.eu
ORCID: 0000-0002-4641-7616*

DOI: 10.13165/PSPO-24-36-13

Anotacija. Žmonių su negalia socialinės įtraukties potenciali vertė pastaruosiu metu visuomenei tampa vis geriau suvokiama. Tampa suprantama, kad negalia nėra socialinės izoliacijos nuosprendis savaime, bet aplinkos, tame tarpe ir organizacijose, prieinamumo klausimas. Straipsnyje apžvelgiamos žmonių su negalia socialinės įtraukties ir darbo bei karjeros įtraukties mokslinių tyrimų sankirtos. Remiantis VOSviewer programa, analizuojami straipsniai publikuoti pasaulyje per pastaruosius trisdešimt metų, referuojami tarptautinėje duomenų bazėje Web of Science.

Pagrindinės sąvokos: žmonės su negalia; socialinė įtrauktis; darbo įtrauktis; karjera; aplinkos prieinamumas.

Įvadas

Socialinė įtrauktis yra ypač svarbi žmonėms su negalia. Tai yra vartai į prasmės ir galimybių neįgaliesiems kūrimą, pripažįstant juos neatsiejamais ir potencialiais žmogiškaisiais ištekliais bei atsakinga visuomenės dalimi (Khalid, Ashraf, ir Aleem 2022; Boland ir Guerin 2022). Socialinė įtrauktis moksliniuose darbuose analizuojama įvairiais aspektais. Vienas jų - tai socialinė įtrauktis kaip galimybė bendrauti, kurti socialinius ryšius ir juos palaikyti. Moksliniais tyrimais nustatyta, jog socialiniai santykiai, asmeninis saugumas nurodomi kaip didžiausi iššūkiai, su kuriais susiduria neįgalieji (Suich ir Schneider 2022; Yoon 2023). Moksliniai duomenys patvirtina, jog neįgaliųjų savęs vertinimas, kaip subjektyvus reiškinys, taip pat yra neatsiejamas socialinės įtraukties komponentas (Spirto ir Gilligan 2022).

Kita negalios ir socialinės įtraukties sąsaja stebima karjeros srityje. Neįgaliųjų lyderystė darbo vietoje gali kurti didelę emocinę vertę bendruomenei, kurioje dirba neįgalieji (M. Santuzzi, Martinez, ir Keating 2022; Bezyak ir kt. 2020). Ekonominė įtrauktis vertė taip pat vis dažniau tampa mokslinių tyrimų objektu. Supratimas apie prieinamos ir įtraukios visuomenės ekonominės naudos dydį gali būti labai naudingas, nes jis suteikia informacijos apie pastangų, tokių kaip teisės aktai, politika, programos ir praktika, skirtų neįgaliųjų prieinamumui ir įtraukčiai gerinti, naudą (Tompa ir kt. 2022; Ledbetter 2021; Campbell 2021). Tai, kad neįgaliųjų lyderystė, verslumas ir galimybė įsitraukti į darbo rinką yra svarbi tiek ekonominiu, tiek psichosocialiniu požiūriu, patvirtina moksliniai tyrimai. Visgi esama duomenų, jog neįgaliųjų įtrauktis ir įgalinimas darbo rinkoje gali kelti iššūkių tiek pačiam neįgaliajam, tiek ir jį supančiai aplinkai (Sampana ir De La Cruz 2020; Lindsay ir kt. 2019).

Taigi negalios nulemti socialinės įtraukties iššūkiai jau yra tyrinėjami, tačiau vis dar pritrūkta tyrimų, apjungiančių negalios, socialinės įtraukties ir karjeros sritis. Todėl šis tyrimas

papildys nuolat gausėjančią socialinės įtraukties tyrimų bazę naujomis įžvalgomis ir išplės tyrimo lauką.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti mokslinių tyrimų žmonių su negalia socialinės įtraukties tematikoje, išryškinant darbo įtraukties aspektą.

Pirmame tyrimo etape mokslinių publikacijų duomenų bazėje Web of Science buvo sukauptas duomenynas analizei – atrinkti straipsniai, kurių pavadinime ir raktažodžiuose buvo terminai nurodantys į negalią turinčių žmonių socialinę įtrauktį („Disabled”+“social inclusion”). Atrenkant šaltinius nebuvo pasirinktas filtras straipsnių leidimo metams. Į tyrimą buvo įtraukta socialinių bei sveikatos mokslų kategorijos. Tokiu būdu į duomenų rinkinį pakliuvo 5728 mokslo straipsniai. Visi pasirinkti straipsniai anglų kalba. Antrame etape surinkti duomenys buvo analizuojami VOSviewer programa, atliekant informacijos pjūvius pagal publikuotų tyrimų sritis, tematikas, labiausiai cituojamus autorius ir publikacijų skaičių lyginant leidimo metus.

Antroji tyrimo dalis buvo mokslinių publikacijų duomenų bazėje Web of Science atrasti straipsnius, kuriuose buvo minima negalią turinčių žmonių karjera (“Disability”+“career”). Atrenkant šaltinius nebuvo pasirinktas laikotarpio filtras straipsnių leidimo metams. Tokiu būdu į duomenų rinkinį pakliuvo 803 mokslo straipsniai, kurių išleidimo laikotarpis – 1991m. – 2023m. Į tyrimą buvo įtraukta socialinių mokslų kategorija. Pasirinkti straipsniai anglų kalba. Antrame etape surinkti duomenys buvo analizuojami VOSviewer programa, atliekant informacijos pjūvius pagal publikuotų tyrimų sritis, tematikas, labiausiai cituojamus autorius ir publikacijų skaičių lyginant leidimo metus.

Socialinė įtrauktis kaip kompleksinis fenomenas

Socialinės įtraukties kryptis ir priemonės nustato **socialinė politika**. Socialinė politika ir užimtumas nurodomi kaip vieni iš Europos Sąjungos prioritetų. Tarp Europos Parlamento nurodomų socialinės politikos krypčių minima ir įtrauki darbo rinka („*Socialinė Europa: kokia yra ES socialinė politika?*“ 2023). Socialinė politika plati ir daugialypė kryptis, apimanti platų socialinių iššūkių ir galimybių spektrą. Šios politinės sistemos tyrinėjimai Lietuvoje jau pradami, keliami probleminiai klausimai: požiūrio į socialinės įtraukties politiką, socialinio teisingumo iššūkiai ir kt. (*Poviliūnas 2017; Guogis ir Svirbutaitė-Krutkienė 2020*).

Neįgaliųjų teisių konvencijoje teigiama, jog „neįgaliesiems turėtų būti suteikta galimybė aktyviai dalyvauti sprendimų dėl politikos krypčių ir programų <...> priėmimo procesuose“ (*Ministro Pirmininko tarnybos ir Organizacinių reikalų valdyba 2009*). Neįgaliųjų įgalinimas taip pat minimas ir moksliniuose šaltiniuose, taip atskleidžiant neįgaliųjų socialinės įtraukties aspektą – sąlygų, tinkamų neįgaliesiems būti kuo mažiau priklausomiems nuo aplinkinių, sudarymą (*Anderson ir Bigby 2017; Esteban ir kt. 2023*). Visgi autorių, rašiusių neįgaliųjų socialinės įtraukties temomis, analizė rodo, jog naujausi tyrinėjimai atskleidžia opias problemas socialinės politikos srityje (*Banks ir kt. 2023*) bei neįgaliųjų atskirtį karjeros srityje, kuris lemia žemus socialinės įtraukties rodiklius (*Hunt ir kt. 2022*). Negalia taip pat tampa diskriminacijos veiksniu, kuris lemia didelę neįgalaus asmens priklausomybę nuo socialinės politikos (*Kittay 2021; Norstedt ir Germundsson 2022; Merfeldaitė, Sabaliauskienė, ir Gardziulevičienė 2022*).

Šalia socialinės apsaugos poreikio, pokyčio neįgaliųjų įgalinimo link minėtina ir **ekonominė** neįgaliųjų padėtis. Neįgaliųjų teisių konvencijos preambulėje nurodoma, kad šalis, pasirašiusios šią konvenciją, pritaria, jog: „visapusiško neįgaliųjų dalyvavimo skatinimas leis sustiprinti jų priklausymo visuomenei pojūtį ir labai paskatins didelę žmogiškojo, socialinio ir ekonominio visuomenės vystymosi pažangą bei skurdo panaikinimą“ (Ministro Pirmininko

tarnybos ir Organizacinių reikalų valdyba 2009). Visgi moksliniuose tyrimuose negalia nurodoma kaip veiksnys, kuris lemia mažesnę ekonominę naudą neįgaliajam, lyginant dirbantį neįgalų asmenį su darbuotoju, neturinčiu negalios (Calderón-Milán, Calderón-Milán, ir Barba-Sánchez 2020). Pagrindinėmis prastų ekonominių rodiklių negalios srityje priežastimis tampa finansinio raštingumo trūkumas, aukštas nedarbo lygis (Jiya ir kt. 2022), nepatenkinamas papildomų išlaidų, susijusių su negalia, poreikis (Mont 2023), lanksčių darbo modelių taikymo trūkumas (Friso ir Caldin 2014). Taigi neįgaliųjų ekonominė padėtis gali būti nulemta šalies socialinės politikos sprendimų, su socialine įtrauktimi susijusių veiksnių, tokių kaip įtrauktis į darbo rinką, finansinio saugumo užtikrinimas ir pan.

Neįgaliųjų švietimas – kita socialinės įtraukties tema. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija yra parengusi Aukštojo mokslo socialinės dimensijos 2023–2026 metų plėtros prioritetus, kuriuose numatoma didinti aukštojo mokslo prieinamumą (Seimo Neįgaliųjų teisių komisija 2023). Neįgaliųjų įtrauktis aukštojo mokslo kontekste apima: poveikį švietimui, priklausomybę nuo bendraamžių, konsultacijas ir paramos paiešką, pagalbos, rekomendacijų ir paramos teikimą (Brewer, Urwin, ir Witham 2023). Aukštojo mokslo srityje neįgaliųjų patiriamos problemos, kurios pagrindžiamos moksliniais tyrimais, gali būti skirstomos į sisteminės problemas, socialines ir požiūrio problemas. Su nepalankia studijų sistema neįgaliesiems siejama neprieinama fizinė infrastruktūra (Rath 2022), prastas paramos tęstinumas, įgalinančių įrankių trūkumas (Adefila ir kt. 2020), neįgalių studentų ir jų šeimų informuotumo, nuotolinio mokymosi galimybių sudarymo problemos (Malinovskiy, Shibanova, ir Movkebayeva 2023). Socialinis įsitraukimas, kaip reikšmingas socialinės įtraukties komponentas, iššūkių kelia dėl: neįgalumo suvokimo trūkumo, bendraamžių ir darbuotojų požiūrio, kuris neigiamai veikia studentų vertės jausmą, gebėjimą palaikyti draugystę ir ugdyti priklausymo jausmą (Rath 2022). Negalią turintys studentai išreiškia nesantys priimti į akademinę bendruomenę (Olsen ir kt. 2020), o dėstytojų požiūrio į neįgalius studentus požiūrio tyrimai taip pat rodo apsinkintą priėmimą. Dėstytojų nerimas negalios klausimais apima susijaudinimą dėl savo pačių patirties negalios srityje, nerimą dėl mokymosi poreikių (Shaw 2023). Lietuvoje situacija panaši: Neįgaliųjų teisių komisijos pirmininkė Monika Ošmianskienė (2023) savo pranešime išskiria aplinkos pritaikymo asmenims su judėjimo negalia ypatumus, pažymint kultūros paveldo statusą turinčius pastatus. Kita Lietuvoje pradėta spręsti problema – baigiamojo darbo apgynimo (pateikimo) pritaikymas. Pažymimas ir mokymosi programų pritaikymo poreikis Lietuvos aukštosiose mokyklose (Seimo Neįgaliųjų teisių komisija 2023).

Lietuvoje, siekiant neįgaliųjų įtraukties į darbo rinką, užimtumo tarnyba padeda neįgaliesiems įsidarbinti ir įsitvirtinti darbo vietoje. Deja, kaip ir kitose šalyse (*Virginia Barba-Sánchez, Pilar Ortíz-García, ir Ángel Olaz-Capitán 2019*), Lietuvos statistika atskleidžia ne itin įtraukias neįgaliųjų darbo pozicijas. Lietuvos Užimtumo tarnybos duomenimis, 2022 m. I pusmetį užimtumas suteiktas 5,7 tūkst. asmenų. Tuo tarpu Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2022 m. pabaigoje Lietuvoje gyveno apie 223 tūkstančių asmenų su negalia („Statistika“, s.a.). Prastas karjeros perspektyvas negalią turintiems asmenims patvirtina ne tik statistiniai duomenys, bet ir moksliniai šaltiniai (*Rudžinskienė ir Rudokaitė 2014; Raquel Vaquero-Cristóbal ir kt. 2023*).

Darnaus vystymosi darbotvarkėje (*Jungtinės Tautos 2015*) pabrėžiama įtraukios visuomenės reikšmė. Numatyta dėti ypatingas pastangas, kad iki 2030 m. būtų sukurtos sąlygos deramam darbui visiems, atsižvelgiant į skirtingą gebėjimų lygį. Atskiru, 20 deklaracijos punkto 8.5. skirsniu pabrėžiamas užimtumas ir deramas darbas bei atlygis visoms moterims ir vyrams, įskaitant žmones su negalia (*Europos audito rūmai 2023*). Vis dėlto karjeros siekiantiems neįgaliesiems gali tekti įveikti daugybę asmeninių, socialinių ir politinių kliūčių,

kurios tiriamos įvairių šalių kontekste (*Dong ir kt. 2023; Wu ir kt. 2023*). Apibendrinant mokslinius tyrimus neįgaliųjų karjeros srityje galima išskirti sėkmingą neįgaliųjų karjerą stabdančius veiksnius, tokius kaip: sveikatos sunkumai, kuriuos lemia pati negalia (*Brehmer ir kt. 2023*); iššūkiai, susiję su įtraukios socialinės politikos trikdžiais (*Sang, Calvard, ir Remnant 2022*) bei kliūtys, susijusios su neįgaliųjų subjektyviu savęs ir savo negalios suvokimu (*Poujol ir Scelles 2021*). Kai kurie autoriai mini ir aplinkos veiksnių reikšmę – šeimos, visuomenės požiūrį, empatiją, socialinę aplinką (*Ana Belén Fernández Casado ir Piedad Miñarro Casau 2019; Byrd ir Zhang 2023*), darbo aplinkos veiksnius (*Gupta ir Priyadarshi 2020*). Tad mokslininkų išskiriamos neįgaliųjų karjeros galimybes stabdančios kliūtys gali būti skirstomos į kategorijas: tai objektyvūs sunkumai (finansiniai, techniniai bei technologiniai sprendimai ir kt.), psichologinės kliūtys (savivertės problemos, reikiamos psichologinės pagalbos stygius ir pan.) bei socialiniai rodikliai (apimantys tiek artimosios socialinės aplinkos įtaką, tiek ir visuomenės kuriamą socialinės įtraukties politiką).

Karjeros srityje patiriami iššūkiai tampa nuoroda į tai, kad viena socialinės įtraukties sudedamųjų dalių – **prieinamumas** – taip pat kelia iššūkių. Prieinamumo problemos gali būti stebimos darbo aplinkoje. Neįgaliųjų karjeros kontekste prieinamumas apima komunikacijos, bendravimo, kasdienės darbo rutinos bei jutiminės aplinkos pritaikymo poreikį (Waisman-Nitzan, Gal, ir Schreuer 2021), fizinės aplinkos pritaikymą (Dong, Hespe, ir Monagas 2022), transporto pritaikymo, nediskriminuojančios, pagarbios aplinkos kūrimo būtinybę (Lindsay, Cagliostro, ir kt. 2021), darbo pokalbio proceso, grafikų, darbo turinio lankstumą, galimybes derinti darbą darbo vietoje ir nuotoliniu būdu (Lindsay, Osten, ir kt. 2021). Bendri švietimo prieinamumo komponentai yra lengvai skaitoma ir suprantama informacija, kuri lemia neįgaliųjų savarankiškumą švietimo srityje (Inclusion Europe, s.a.). Riboto prieinamumo priežastys gali būti paaiškinamos ribotu specialistų ir visuomenės supratimu apie tam tikros negalios ypatumus (Malcolm, M. 2022), mokymų negalios tema trūkumu darbo vietose (Lindsay, Osten, ir kt. 2021), miestų pritaikymo (Pineda ir Corburn 2020) ir skaitmeninės aplinkos pritaikymo problemomis (Botelho 2021).

Aplinkos neprieinamumas daro poveikį asmens nepriklausomybei ir **orumui** (Malcolm, M. 2022). Nors Neįgaliųjų teisių konvencijoje nurodyti bendrieji principai apima pagarbą prigimtiniam orumui, nediskriminavimo ir prieinamumo principus (Ministro Pirmininko tarnybos ir Organizacinių reikalų valdyba 2009), visgi moksliniai tyrimai rodo, kad diskriminacija darbo vietoje vis dar gaji. Neįgalieji dėl diskriminacijos ir menko prieinamumo neretai slepia savo negalią. Negalios atskleidimo iššūkiai jungia diskriminacijos pojūtį su karjeros galimybėmis (Lindsay, Osten, ir kt. 2021), rodo stigmos ir diskriminacijos baimę, neigiamą praeities atskleidimo patirtį (Lindsay ir kt. 2019). Diskriminuojantis požiūris atskleidžiamas ne tik neįgalių asmenų subjektyviuose savęs vertinimuose, bet ir darbdavių apklausose (Østerud 2023; Bjørnshagen ir Ugreninov 2021).

Socialinė neįgaliųjų gerovė, kuri yra svarbus socialinės įtraukties komponentas, gali būti apibūdinama kaip **dalyvavimo** bendruomenėje sistema (Carnemolla, Robinson, ir Lay 2021). Socialinės įtraukties rezultatus jaunų neįgaliųjų tikslinėje grupėje pagerina dviejų pagrindinių gyvenimo kokybės sričių – tarpasmeninių santykių ir bendruomenės dalyvavimo – rezultatų įvertinimas (Louw, Kirkpatrick, ir Leader 2020). Bendruomeniškumas, kaip socialinės įtraukties veiksnys reiškia „tarpasmeninį žmonių ryšį, grindžiamą pagarba, pasitikėjimu, darna ir atsakomybe, rūpinimusi ir tarpusavio įsipareigojimu“ (Lietuvos Respublikos Seimas 2023). Neįgaliųjų socialinės įtraukties ir gyvenimo kokybės sąsajas tiriantys mokslininkai pabrėžia galimybę mėgstamos veiklos metu ugdyti savarankiškumo įgūdžius, gerinti savivertę ir pasitenkinimą savo gyvenimu (Doistua, Lazcano, ir Madariaga 2020; Condie 2021). Socialinė įtrauktis per dalyvavimo prizmę jau tiriamą apimant keletą straipsnyje aptartų komponentų.

Neįgaliųjų socialinė įtrauktis („Disabled“+„social inclusion“, 4 pav.) pagal autorius (mažiausias autoriaus straipsnių skaičius 2). Analizuojant autorių publikacijų pasiskirstymą pagal metus, pastebima, jog naujausius tyrimus neįgaliųjų socialinės įtraukties tema atliko mokslininkas G. Andersson. Su daugiau nei 88 tūkstančiais mokslinių šaltinių siejamas Gerhard Andersson dar 2008 metais pradėjęs tirti psichikos sutrikimus ir kognityvinės – elgesio terapijos poveikį šiems sutrikimams, vėliau savo mokslinis tyrimus išplėtė į tėvų, mokytojų situacijos tyrimus negalios akivaizdoje. Labiausiai cituojami autoriaus straipsniai susiję su suaugusiųjų depresija. Socialinės įtraukties momentas šiuose straipsniuose susijęs su galimybėmis padėti depresija sergantiems asmenims (Andersson ir Cuijpers 2009; Cuijpers ir kt. 2008).

Ilgametė mokslinė patirtis G. Andersson sieja ir su naujesniais tyrėjais – su E. Heffernan bei Dm. Baguley, kurie itin daug dėmesio savo tyrimuose skiria pagalbos galimybėms įvairių sutrikimų turintiems asmenims ir sutrikimų įtakai gyvenimo kokybei. Eithne Heffernan, kaip ir didesnę mokslinę patirtį turintis G. Andersson, negalios ir socialinės įtraukties ryšius tyrė per elgsenos keitimo patirtis. Labiausiai cituojami autorės straipsniai tiria socialinio elgsio ir klausos sutrikimų ryšius (Heffernan ir kt. 2016; Coulson ir kt. 2016). Viename labiausiai cituojamų David Baguley straipsnių buvo patvirtintas teigiamas ryšys tarp kognityvinės elgsio terapijos ir gyvenimo kokybės (Cima ir kt. 2012). Galima teigti, jog šis autorių tinklas – vieningai tiria kognityvinės elgsio terapijos poveikį įvairių sutrikimų bei negalių turintiems asmenims. Naujausiais duomenimis, Eithne Heffernan bei David Baguley savo tyrimų lauką kasmet papildė vis gausesniais tyrimų mastais, tuo tarpu Gerhard Andersson tyrimų skaičius 2023 metais, lyginant su ankstesniais (2021-2022) metais, sumažėjo.

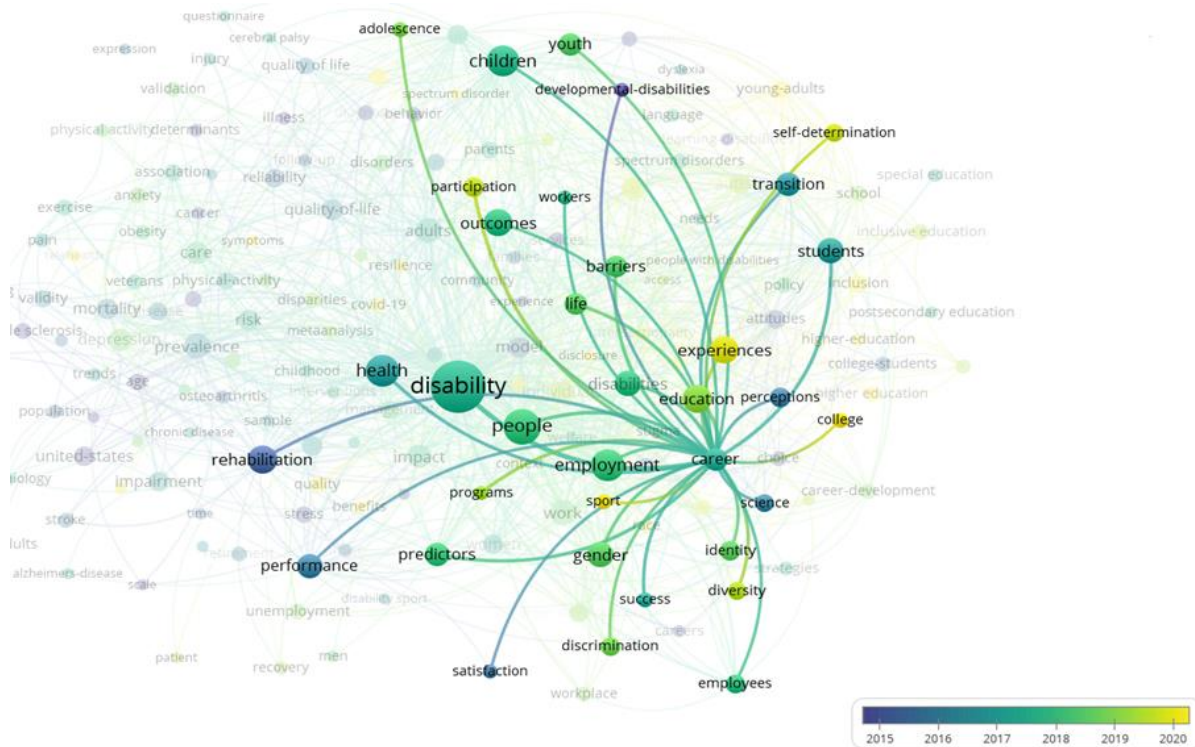
Kita naujausių autorių grupė – Lg. Kalb, Jm. Kramer, daugiau dėmesio skiria intelekto negalią turinčių asmenų situacijos tyrimams. Luther Gregory Kalb, itin aktyviai mokslinėje srityje pasižymintis nuo 2021 metų, atliko nemažai psichosocialinės krypties tyrimų autizmo bei psichinės sveikatos srityse. Viename naujausių savo tyrimų autorius nurodo socialinės įtraukties iššūkius hospitalizavimo kontekste. Teigiama, jog pasitelkiant sėkmingą intervencijos planą asmenims su intelekto sutrikimais (tai apima informavimą, konsultavimą, priėmimą/ įvertinimą, 24 val. reagavimą į krizes), padidės pagalbos prieinamumo galimybės (Kalb ir kt. 2023). Jessica M. Kramer, daugiau nei pusę savo straipsnių parašiusi jau po 2019 metų, negalios ir socialinės įtraukties ryšius tiria per vaikų ir jaunimo dalyvavimą.

Tuo tarpu ankstesni mokslininkai – M. Granlund, O. Almodayfer, E. de Schipper – prisidėjo prie negalios tyrimų, savo darbuose tirdami ne tik platų negalios fenomeną, bet ir atskiras negalios rūšis ir praktinius gyvenimo su negalia aspektus. Labiausiai cituojamas Mats Granlund straipsnis išskiria prasmingo dalyvavimo svarbą negalios kontekste. Tyrimo išvados leidžia daryti prielaidą, jog neįgaliųjų dalyvavimas nėra vien aplinkos pritaikymo pasekmė. Pats dalyvavimas turi tapti atskaitos tašku teigiamų socialinių pokyčių link (Imms ir kt. 2017). O. Almodayfer, E. de Schipper – mokslininkai, kurių indėlis į tiriamą mokslinę bazę mažesnis, tačiau atliepia negalios tipo, vertinimo ir socialinių intervencijų tyrimo poreikius.

Neįgaliųjų socialinė įtrauktis ir karjera („Disability“+„career“) pagal raktinius žodžius (mažiausiai sutampančių raktažodžių – 7):

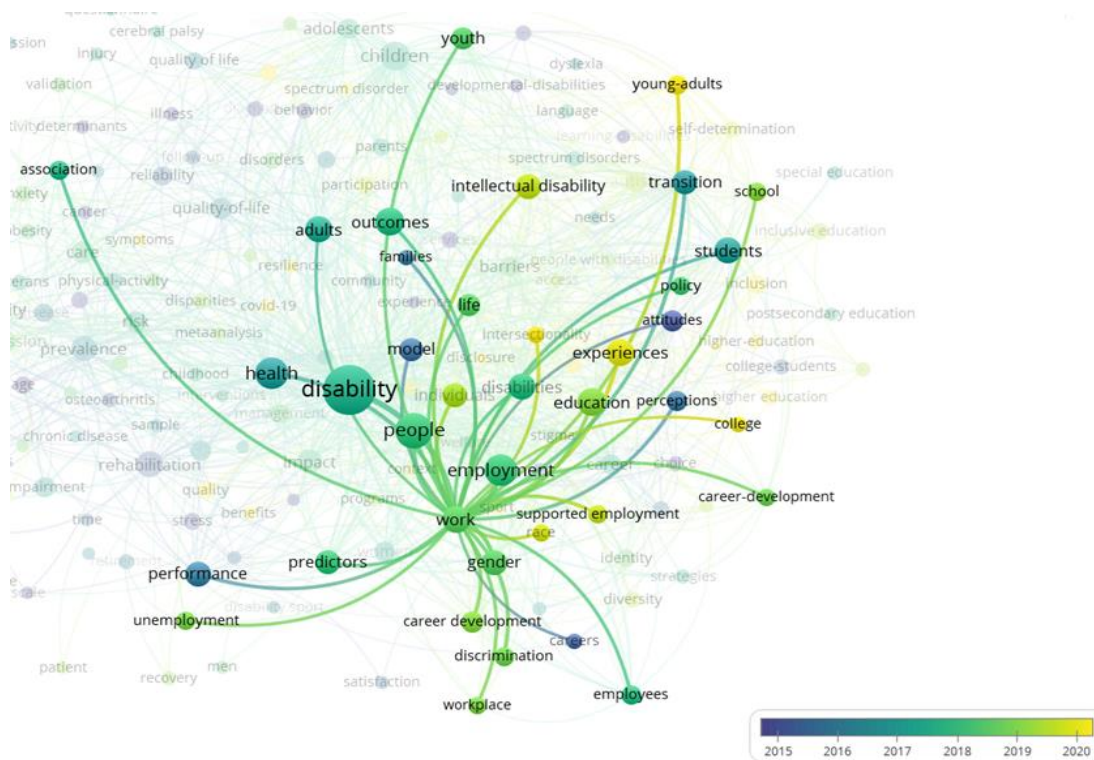

6 pav. Karjera

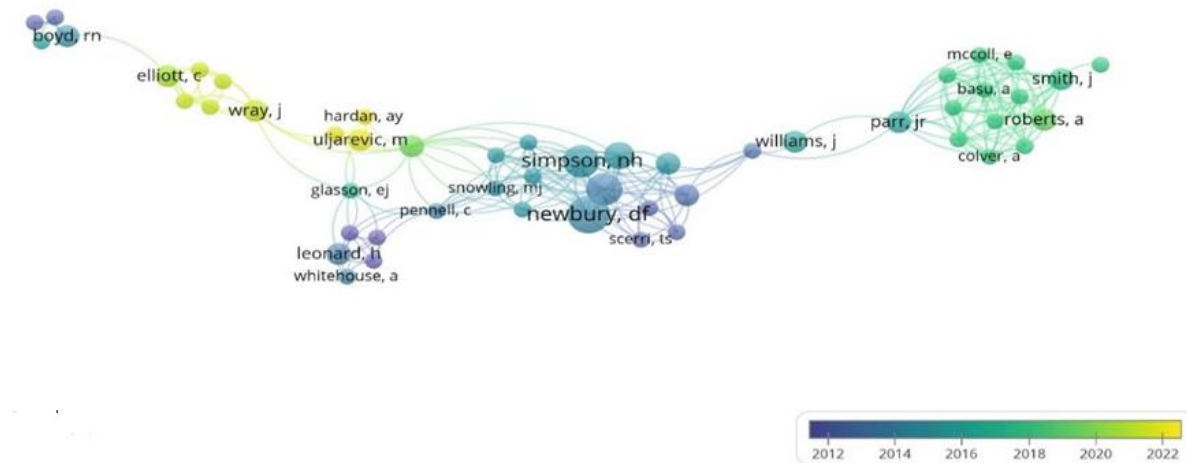
Karjera ankstesniuose tyrimuose (2015 – 2017) buvo labiau siejama su žmogaus raida (6 pav.): raidos sutrikimais, vaikais, jaunimu ir studentais, mokslo svarba: rehabilitacija, mokslu, sveikata, pasirodymu, suvokimu. 2017 – 2019 metų periode, pagal WOS duomenų bazės duomenis, daugiau tyrimų atliekama su vadyba susijusiose srityse. Taip šiuo laikotarpiu su karjera siejami raktiniai žodžiai: darbuotojai, įdarbinimas, prognozuotojai, sėkmė, rezultatai, jaunimas. Naujaisi duomenys, datuojami nuo 2019 metų labiau krypsta psichosocialinių mokslų pusėn: tai įvairovė, barjerai, diskriminacija, identitetas, lytis, gyvenimas, bei švietimo link: dalyvavimas, patirtys, apsisprendimas, švietimas, kolegija, sportas, programos.

7 pav. Darbas

Raktažodis darbas jau kurį laiką siejamas su negalia, sveikata, pasirodymu, požiūriu, modeliu, tikslais (7 pav.). Šioje diagramoje pastebimos socialinės aplinkos svarba: minima šeimos, asociacijos, mokyklos ir darbo sąveika; sociologijos ir darbo ryšys: diskriminacija, amžius, lytis, rasė; vadybiniai darbo aspektai: įdarbinimas, karjeros plėtojimas, pagalba įsidarbinant. Iš negalios perspektyvos su darbu moksliniais duomenimis siejama tik intelekto negalia.

Neįgaliųjų socialinė įtrauktis ir karjera (8 pav.) pagal autorius ir leidinių leidimo metus (mažiausias autoriaus leidinių skaičius – 2 straipsniai):

8 pav. Neįgaliųjų socialinė įtrauktis ir karjera pagal autorius

2012 – 2016 metais aktyviausiai neįgaliųjų karjeros srityje tyrinėję autoriai: Andrew J.O. Whitehouse, Helen Leonard – abu mokslininkai, išleidę po daugiau nei 20 tūkstančių publikacijų, didžiausio citavimo indekso sulaukė sveikatos mokslų srityje (Leonard ir Wen 2002; ADHD Working Group of the Psychiatric Genomics Consortium (PGC) ir kt. 2019), taip pat atlikę reikšmingų tyrimų socialinėje srityje, tiriant negalios įtaką šeimos bendruomenei (Mulroy ir kt. 2008), užimtumo ir agresijos ryšį (Moore ir kt. 2015). Beje, pastarasis tyrimas susijęs ir su neįgaliųjų karjera, mat tyrimo metu paaiškėjo, jog agresija, nepriklausomai nuo to, ar asmuo tapo auka, ar buvo smurtautojas, padidina riziką nebaigti mokyklos, neįgauti išsilavinimo ir taip griaua kelius į sėkmingą karjerą. Tuo pačiu laikotarpiu Df. Newbury, tyrinėjusi kalbos, mokymosi, motorikos sutrikimus, Nh. Simpson, H. Leonard ir kt., daugiau dėmesio skyrė sutrikimų ir sveikatos sąsajoms. Visgi šių autorių publikacijų skaičiai varijuoja ne tūkstančiais, o dešimtimis, o reikšmingų tyrimų karjeros srityje nestebima.

Diagramoje pažymėtų autorių grupė: Jeremy R. Parr, Marc Woodbury - Smith laikotarpiu nuo 2016 iki 2020 metų, savo darbais tyrė prieinamumo galimybes neįgaliesiems naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis, įgauti daugiau savarankiškumo. Tuo tarpu čia ryški ir vadybinė prieinamumo pusė – straipsniuose pažymimas laiko planavimo, bendravimo struktūros numatymas, teisingas žmogiškųjų išteklių ir pagalbos paskirstymas (Mason ir kt. 2021; 2019). Allan Colver, nuo 2018 iki pat 2023 kasmet išleidžiantis po daugiau nei 8 šimtus publikacijų, dėmesį skiria negalios ir gyvenimo kokybės sąsajoms, dalyvavimo svarbai (Sellier ir kt. 2016).

Naujausi šios srities tyrėjai, M. Uljarevic, Ay. Hardan nemažai dėmesio skiria naujų vertinimo įrankių kūrimui (kasdienio gyvenimo įgūdžių skalė (Uljarević, Spackman, ir kt. 2023), autizmo simptomatologijos matavimo priemonės (Frazier, Whitehouse, ir kt. 2023; Frazier, Dimitropoulos, ir kt. 2023), vykdomųjų funkcijų skalė (Uljarević, Cai, ir kt. 2023) ir kt.). Šių mokslininkų, kurių mokslinės veiklos rezultatai kasmet auga, lauke atsiranda ir tiesiogiai su neįgaliųjų karjera susijusių tyrimų. Autizmą turinčių asmenų įdarbinimo problemas tiriantys mokslininkai atskleidžia ne tik praktinius iššūkius, su kuriais susiduria darbo ieškantys asmenys, bet ir nepakankamą šios srities mokslinį ištyrimą. Tyrėjų išvadose teigiama, kad būtų tikslinga ištirti užimtumo rezultatus asmeniui, šeimos sistemai, bendradarbiams ir darbdaviui, taip pat individualių skirtumų poveikį rezultatams (Hedley ir kt. 2017).

Išvados

Neįgaliųjų socialinė įtrauktis – siekiamybė, kurią gina teisės aktai. Visgi neįgalieji, mokslinių tyrimų metu išreiškia neigiamas patirtis socialinės įtraukties ir karjeros tema. Neįgaliųjų karjeros galimybes stabdančios kliūtys gali būti skirstomos į kategorijas: tai objektyvūs sunkumai (finansiniai, techniniai bei technologiniai sprendimai ir kt.), psichologinės kliūtys (savivertės problemos, reikiamos psichologinės pagalbos stygius ir pan.) bei socialiniai rodikliai (apimantys tiek artimosios socialinės aplinkos įtaką, tiek ir visuomenės kuriamą socialinės įtraukties politiką).

Empirinėje dalyje neįgaliųjų socialinės įtraukties tema buvo atrinkti 5728 mokslo straipsniai. Surinktų duomenų analizė vyko atliekant informacijos pjūvius pagal publikuotų tyrimų sritis, tematikas, labiausiai cituojamus autorius ir publikacijų skaičių lyginant leidimo metus. Paaiškėjo, kad su socialine įtrauktimi iki 2016 metų atliktuose tyrimuose labiau akcentuoti medicininiai negalios aspektai. Tarp 2016 ir 2018 metų išryškėja dalyvumo ir švietimo dimensija, o naujausi tyrimai, atlikti nuo 2018 metų, labiau akcentuoja pažinimo galimybes bei socialinės politikos momentus.

Iš 803 mokslo straipsnių neįgaliųjų karjeros srityje, išryškėjo karjeros tyrimų skirtumai pagal tyrimų laikotarpius. Karjera ankstesniuose tyrimuose (2015 – 2017) buvo labiau siejama su žmogaus raida, 2017 – 2019 metų periode vadybos srityje. Naujausi duomenys, datuojami nuo 2019 metų labiau krypsta psichosocialinių bei švietimo mokslų pusėn. Visgi analizuojant neįgaliųjų karjerą pagal daugiausiai šioje srityje nagrinėjančius autorius, paaiškėjo, jog autorių publikacijų skaičiai varijuoja ne tūkstančiais, o dešimtimis, o reikšmingų tyrimų karjeros srityje nestebima.

Neįgaliųjų psichosocialinė padėtis kelia mokslininkų susidomėjimą, daugėja su neįgaliųjų švietimu ir socialine politika susijusių mokslinių tyrimų. Visgi neįgaliųjų karjeros tyrimų bei karjeros, kaip socialinės įtraukties galimybės tyrimų pritrūksta.

Literatūros sąrašas

1. Adefila, Arinola, Christine Broughan, Diane Phimister, ir Joanne Opie. 2020. „Developing an Autonomous-Support Culture in Higher Education for Disabled Students“. *Disability and Health Journal* 13 (3): 100890. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2020.100890>.
2. ADHD Working Group of the Psychiatric Genomics Consortium (PGC), Early Lifecourse & Genetic Epidemiology (EAGLE) Consortium, 23andMe Research Team, Ditte Demontis, Raymond K. Walters, Joanna Martin, Manuel Mattheisen, ir kt. 2019. „Discovery of the First Genome-Wide Significant Risk Loci for Attention Deficit/Hyperactivity Disorder“. *Nature Genetics* 51 (1): 63–75. <https://doi.org/10.1038/s41588-018-0269-7>.
3. Anderson, Sian. 2021. „Intellectual Disability and Social Policies of Inclusion: Invading Consciousness without Permeability: By David Treanor, Palgrave Macmillan (2020), 234 Pp., (e-Book), ISBN 978-981-13-7056-4.“ *Research and Practice in Intellectual and Developmental Disabilities* 8 (2): 189–91. <https://doi.org/10.1080/23297018.2021.1977173>.
4. Aylward, Tomás, ir Denise Mitten. 2022. „Celebrating Diversity and Inclusion in the Outdoors“. *Journal of Outdoor and Environmental Education* 25 (1): 1–10. <https://doi.org/10.1007/s42322-022-00104-2>.
5. Anderson, Sian, ir Christine Bigby. 2017. „Self-Advocacy as a Means to Positive Identities for People with Intellectual Disability: ‘We Just Help Them, Be Them Really’“. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 30 (1): 109–20. <https://doi.org/10.1111/jar.12223>.
6. Andersson, Gerhard, ir Pim Cuijpers. 2009. „Internet-Based and Other Computerized Psychological Treatments for Adult Depression: A Meta-Analysis“. *Cognitive Behaviour Therapy* 38 (4): 196–205. <https://doi.org/10.1080/16506070903318960>.
7. Banks, Lena Morgon, Arne H. Eide, Xanthe Hunt, Ola Abu Alghaib, ir Tom Shakespeare. 2023. „How Representative Are Organisations of Persons with Disabilities? Data from Nine Population-Based Surveys in Low- and Middle-Income Countries“. *Disability & Society*, birželio, 1–17. <https://doi.org/10.1080/09687599.2023.2215397>.
8. Berghs, Maria, Karl Atkin, Chris Hatton, ir Carol Thomas. 2019. „Do Disabled People Need a Stronger Social Model: A Social Model of Human Rights?“. *Disability & Society* 34 (7–8): 1034–39. <https://doi.org/10.1080/09687599.2019.1619239>.
9. Bjørnshagen, Vegar, ir Elisabeth Ugreninov. 2021. „Disability Disadvantage: Experimental Evidence of Hiring Discrimination against Wheelchair Users“. *European Sociological Review* 37 (5): 818–33. <https://doi.org/10.1093/esr/jcab004>.

10. Boland, Geraldine, ir Suzanne Guerin. 2022. „Connecting Locally: An Examination of the Role of Service Providers in Supporting the Social Inclusion of Adults with Intellectual Disabilities in Their Neighbourhoods“. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities* 19 (3): 288–99. <https://doi.org/10.1111/jppi.12419>.
11. Borgi, M., Collacchi, B., Correale, C., Marcolin, M., Tomasin, P., Grizzo, A., ir Cirulli, F. 2020. „Social farming as an innovative approach to promote mental health, social inclusion and community engagement“. *Annali dell’Istituto superiore di sanita*, 56(2), 206–14.
12. Botelho, Fernando H. F. 2021. „Accessibility to Digital Technology: Virtual Barriers, Real Opportunities“. *Assistive Technology* 33 (sup1): 27–34. <https://doi.org/10.1080/10400435.2021.1945705>.
13. Brehmer, Chelsea E., David R. Strauser, Sa Shen, Brian N. Phillips, John F. Kosciulek, ir Bryan S. Austin. 2023. „Differential Effects of Functioning on the Career Development of Individuals with Disabilities“. *Rehabilitation Counseling Bulletin* 66 (3): 162–69. <https://doi.org/10.1177/00343552221130311>.
14. Brewer, Gayle, Emily Urwin, ir Beth Witham. 2023. „Disabled Student Experiences of Higher Education“. *Disability & Society*, spalio, 1–20. <https://doi.org/10.1080/09687599.2023.2263633>.
15. Bury, Simon M., Rebecca L. Flower, Roslynn Zulla, David B. Nicholas, ir Darren Hedley. 2021. „Workplace Social Challenges Experienced by Employees on the Autism Spectrum: An International Exploratory Study Examining Employee and Supervisor Perspectives“. *Journal of Autism and Developmental Disorders* 51 (5): 1614–27. <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04662-6>.
16. Calderón-Milán, MJ, B Calderón-Milán, ir V Barba-Sánchez. 2020. „Labour Inclusion of People with Disabilities: What Role Do the Social and Solidarity Economy Entities Play?“ *SUSTAINABILITY* 12 (3). <https://doi.org/10.3390/su12031079>.
17. Carnemolla, Philippa, Sally Robinson, ir Kiri Lay. 2021. „Towards Inclusive Cities and Social Sustainability: A Scoping Review of Initiatives to Support the Inclusion of People with Intellectual Disability in Civic and Social Activities“. *City, Culture and Society* 25 (birželio): 100398. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2021.100398>.
18. Chadwick, Darren D., Hasheem Mannan, Edurne Garcia Iriarte, Roy McConkey, Patricia O’Brien, Frieda Finlay, Anne Lawlor, ir Gerry Harrington. 2013. „Family Voices: Life for Family Carers of People with Intellectual Disabilities in Ireland“. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 26 (2): 119–32. <https://doi.org/10.1111/jar.12003>.
19. Cima, Rilana Ff, Iris H Maes, Manuela A Joore, Dyon Jwm Scheyen, Amr El Refaie, David M Baguley, Lucien Jc Anteunis, Gerard Jp Van Breukelen, ir Johan Ws Vlaeyen. 2012. „Specialised Treatment Based on Cognitive Behaviour Therapy versus Usual Care for Tinnitus: A Randomised Controlled Trial“. *The Lancet* 379 (9830): 1951–59. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)60469-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)60469-3).
20. Condie, Graham A. 2021. „Exploring the Personal and Social Aspects of Individuals with Physical Disabilities’ Leisure Experiences: Experiencing Leisure but as an Individual Person“. *Leisure Studies* 40 (3): 363–77. <https://doi.org/10.1080/02614367.2020.1843691>.
21. Coulson, Neil S., Melanie A. Ferguson, Helen Henshaw, ir Eithne Heffernan. 2016. „Applying Theories of Health Behaviour and Change to Hearing Health Research: Time for a New Approach“. *International Journal of Audiology* 55 (sup3): S99–104. <https://doi.org/10.3109/14992027.2016.1161851>.

22. Cuijpers, Pim, Annemieke Van Straten, Gerhard Andersson, ir Patricia Van Oppen. 2008. „Psychotherapy for Depression in Adults: A Meta-Analysis of Comparative Outcome Studies.“ *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 76 (6): 909–22. <https://doi.org/10.1037/a0013075>.
23. Doistua, Joseba, Idurre Lazcano, ir Aurora Madariaga. 2020. „Self-Managed Leisure, Satisfaction, and Benefits Perceived by Disabled Youth in Northern Spain“. *Frontiers in Psychology* 11 (balandžio): 716. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00716>.
24. Dong, Shengli, Paige Hespe, ir Kacey Monagas. 2022. „Requesting Workplace Accommodation among Individuals with Mobility Disabilities: A Qualitative Investigation on Barriers and Facilitators“. *Journal of Applied Rehabilitation Counseling* 53 (3): 193–209. <https://doi.org/10.1891/JARC-D-21-00005>.
25. Esteban, Laura, Patricia Navas, Miguel Ángel Verdugo, Edurne García Iriarte, ir Víctor B. Arias. 2023. „A Community Living Experience: Views of People with Intellectual Disability with Extensive Support Needs, Families, and Professionals“. *Research in Developmental Disabilities* 137 (birželio): 104503. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2023.104503>.
26. Europos audito rūmai. 2023. „Specialioji ataskaita: Neįgalųjų rėmimas“.
27. Europos Komisija. 2019. DISKUSIJOMS SKIRTAS DOKUMENTAS TVARI EUROPA – IKI 2030 M.
28. Frazier, Thomas W., Anastasia Dimitropoulos, Leonard Abbeduto, Melissa Armstrong-Brine, Shanna Kralovic, Andy Shih, Antonio Y. Hardan, Eric A. Youngstrom, Mirko Uljarević, ir Quadrant Biosciences - As You Are Team. 2023. „The Autism Symptom Dimensions Questionnaire: Development and Psychometric Evaluation of a New, Open-source Measure of Autism Symptomatology“. *Developmental Medicine & Child Neurology* 65 (8): 1081–92. <https://doi.org/10.1111/dmcn.15497>.
29. Frazier, Thomas W., Andrew J. O. Whitehouse, Susan R. Leekam, Sarah J. Carrington, Gail A. Alvares, David W. Evans, Antonio Y. Hardan, ir Mirko Uljarević. 2023. „Reliability of the Commonly Used and Newly-Developed Autism Measures“. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, balandžio. <https://doi.org/10.1007/s10803-023-05967-y>.
30. Friso, Valeria, ir Roberta Caldin. 2014. „Capability, Work and Social Inclusion“. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 116 (vasario): 4914–18. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.1049>.
31. Goggin, Gerard, Haiqing Yu, Karen R Fisher, ir Bingqin Li. 2019. „Disability, Technology Innovation and Social Development in China and Australia“. *Journal of Asian Public Policy* 12 (1): 34–50. <https://doi.org/10.1080/17516234.2018.1492067>.
32. Gould, Robert, Sarah Parker Harris, Courtney Mullin, ir Robin Jones. 2020. „Disability, diversity, and corporate social responsibility: Learning from recognized leaders in inclusion“. *Journal of Vocational Rehabilitation* 52 (1): 29–42. <https://doi.org/10.3233/JVR-191058>.
33. Gupta, A, ir P Priyadarshi. 2020. „When affirmative action is not enough: Challenges in career development of persons with disability“. *EQUALITY DIVERSITY AND INCLUSION* 39 (6): 617–39. <https://doi.org/10.1108/EDI-05-2019-0146>.
34. Hedley, Darren, Mirko Uljarević, Lauren Cameron, Santoshi Halder, Amanda Richdale, ir Cheryl Dissanayake. 2017. „Employment Programmes and Interventions Targeting Adults with Autism Spectrum Disorder: A Systematic Review of the Literature“. *Autism* 21 (8): 929–41. <https://doi.org/10.1177/1362361316661855>.

35. Heffernan, Eithne, Neil S. Coulson, Helen Henshaw, Johanna G. Barry, ir Melanie A Ferguson. 2016. „Understanding the Psychosocial Experiences of Adults with Mild-Moderate Hearing Loss: An Application of Leventhal’s Self-Regulatory Model“. *International Journal of Audiology* 55 (sup3): S3–12. <https://doi.org/10.3109/14992027.2015.1117663>.
36. Hunt, Xanthe, Ashrita Saran, Lena Morgon Banks, Howard White, ir Hannah Kuper. 2022. „Effectiveness of Interventions for Improving Livelihood Outcomes for People with Disabilities in Low- and Middle-income Countries: A Systematic Review“. *Campbell Systematic Reviews* 18 (3): e1257. <https://doi.org/10.1002/cl2.1257>.
37. Imms, Christine, Mats Granlund, Peter H Wilson, Bert Steenbergen, Peter L Rosenbaum, ir Andrew M Gordon. 2017. „Participation, Both a Means and an End: A Conceptual Analysis of Processes and Outcomes in Childhood Disability“. *Developmental Medicine & Child Neurology* 59 (1): 16–25. <https://doi.org/10.1111/dmcn.13237>.
38. Inclusion Europe. s.a. „Informacija, skirta visiems Europinės rekomendacijos, kaip rengti lengvai skaitomą ir suprantamą informaciją“.
39. Yoon, Jung Hyoung. 2023. „Reconsidering the Inclusive Research Approach: Proxy Intervention Interview as an Opportunity for the Participation of People With Cognitive Disability and Communication Challenges“. *International Journal of Qualitative Methods* 22 (sausio): 16094069231191686. <https://doi.org/10.1177/16094069231191686>.
40. Jiya, Alex Nester, Maxwell Peprah Opoku, William Nketsia, Joslin Alexei Dogbe, ir Josephine Nkrumah Adusei. 2022. „Achieving Financial Inclusion for Persons With Disabilities: Exploring Preparedness and Accessibility of Financial Services for Persons With Disabilities in Malawi“. *Journal of Disability Policy Studies* 33 (2): 92–102. <https://doi.org/10.1177/10442073211027533>.
41. Jungtinės Tautos. 2015. „Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 m.“
42. Kalb, Luther G., Jessica M. Kramer, Tawara D. Goode, Sandra J. Black, Susan Klick, Andrea Caoili, Samantha Klipsch, Ann Klein, Micah P. Urquilla, ir Joan B. Beasley. 2023. „Evaluation of Telemental Health Services for People with Intellectual and Developmental Disabilities: Protocol for a Randomized Non-Inferiority Trial“. *BMC Health Services Research* 23 (1): 795. <https://doi.org/10.1186/s12913-023-09663-6>.
43. Khalid, Aliya, Samina Ashraf, ir Arishmah Aleem. 2022. „Social Inclusion of Persons with Disabilities into Mainstream Society: Using the Community Care Context“. *Review of Education, Administration & Law* 5 (4): 509–18. <https://doi.org/10.47067/real.v5i4.287>.
44. Kittay, Eva Feder. 2021. „Precarity, Precariousness, and Disability“. *Journal of Social Philosophy* 52 (3): 292–309. <https://doi.org/10.1111/josp.12391>.
45. Latteck, Anne-Dörte, ir Dirk Bruland. 2020. „Inclusion of People with Intellectual Disabilities in Health Literacy: Lessons Learned from Three Participative Projects for Future Initiatives“. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17 (7): 2455. <https://doi.org/10.3390/ijerph17072455>.
46. Leonard, Helen, ir Xingyan Wen. 2002. „The Epidemiology of Mental Retardation: Challenges and Opportunities in the New Millennium“. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews* 8 (3): 117–34. <https://doi.org/10.1002/mrdd.10031>.
47. Lietuvos Respublikos Seimas. 2023. VALSTYBĖS PAŽANGOS STRATEGIJA „LIETUVOS ATEITIES VIZIJA „LIETUVA 2050“.
48. Lindsay, Sally, Elaine Cagliostro, Joanne Leck, Winny Shen, ir Jennifer Stinson. 2019. „Disability Disclosure and Workplace Accommodations among Youth with Disabilities“.

- Disability and Rehabilitation 41 (16): 1914–24.
<https://doi.org/10.1080/09638288.2018.1451926>.
49. Lindsay, Sally, Elaine Cagliostro, Joanne Leck, ir Jennifer Stinson. 2021. „Career Aspirations and Workplace Expectations among Youth with Physical Disabilities“. *Disability and Rehabilitation* 43 (12): 1657–68.
<https://doi.org/10.1080/09638288.2019.1671505>.
  50. Lindsay, Sally, Victoria Osten, Mana Rezai, ir Sunny Bui. 2021. „Disclosure and Workplace Accommodations for People with Autism: A Systematic Review“. *Disability and Rehabilitation* 43 (5): 597–610. <https://doi.org/10.1080/09638288.2019.1635658>.
  51. Louw, Julia S., Bernadette Kirkpatrick, ir Geraldine Leader. 2020. „Enhancing Social Inclusion of Young Adults with Intellectual Disabilities: A Systematic Review of Original Empirical Studies“. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 33 (5): 793–807. <https://doi.org/10.1111/jar.12678>.
  52. Malcolm, M. 2022. „Environmental accessibility for autistic individuals: Recommendations for social work practice and spaces“. *AOTEAROA NEW ZEALAND SOCIAL WORK* 34 (3): 103–15.
  53. Malinovskiy, Sergey, Ekaterina Shibanova, ir Zulfiya Movkebayeva. 2023. „Barriers and Facilitators of Access to Higher Education in a Weakly Institutionalised Context: Perceptions of Disabled Students“. *Disability & Society*, balandžio, 1–23.
<https://doi.org/10.1080/09687599.2023.2203310>.
  54. Mason, David, Barry Ingham, Heather Birtles, Cos Michael, Clare Scarlett, Ian A James, Toni Brown, ir kt. 2021. „How to Improve Healthcare for Autistic People: A Qualitative Study of the Views of Autistic People and Clinicians“. *Autism* 25 (3): 774–85.
<https://doi.org/10.1177/1362361321993709>.
  55. Mason, David, Barry Ingham, Anna Urbanowicz, Cos Michael, Heather Birtles, Marc Woodbury-Smith, Toni Brown, ir kt. 2019. „A Systematic Review of What Barriers and Facilitators Prevent and Enable Physical Healthcare Services Access for Autistic Adults“. *Journal of Autism and Developmental Disorders* 49 (8): 3387–3400.
<https://doi.org/10.1007/s10803-019-04049-2>.
  56. Merfeldaitė, Odeta, Gintarė Sabaliauskienė, ir Laura Gardziulevičienė. 2022. „SOCIALINIŲ PASLAUGŲ PRIEINAMUMAS PSICHOSOCIALINĘ NEGALIĄ TURINTIEMS ASMENIMS: ANYKŠČIŲ RAJONO ATVEJIS“. *Tiltai*, sausio, 112–26.
<https://doi.org/10.15181/tbb.v87i2.2321>.
  57. Ministro Pirmininko tarnybos ir Organizacinių reikalų valdyba. 2009. NEIĞALIŲJŲ TEISIŲ KONVENCIJA.
  58. Mitra, Sophie, ir Qin Gao. 2023. „Disability and Social Policy: Global Evidence and Perspectives“. *Global Social Policy* 23 (1): 3–10.
<https://doi.org/10.1177/14680181221146030>.
  59. Mont, Daniel. 2023. „Estimating the extra disability expenditures for the design of inclusive social protection policies“. *Frontiers in Rehabilitation Sciences* 4 (liepos): 1179213. <https://doi.org/10.3389/fresc.2023.1179213>.
  60. Moore, Sophie E., James G. Scott, Hannah J. Thomas, Peter D. Sly, Andrew J.O. Whitehouse, Stephen R. Zubrick, ir Rosana E. Norman. 2015. „Impact of Adolescent Peer Aggression on Later Educational and Employment Outcomes in an Australian Cohort“. *Journal of Adolescence* 43 (1): 39–49.
<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2015.05.007>.
  61. Mulroy, S., L. Robertson, K. Aiberti, H. Leonard, ir C. Bower. 2008. „The Impact of Having a Sibling with an Intellectual Disability: Parental Perspectives in Two Disorders“.

- Journal of Intellectual Disability Research 52 (3): 216–29. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2007.01005.x>.
62. Naujanienė, Rasa, ir Jonas Ruškus. 2020. „Child and family welfare in practice in Lithuania just as professional observe“. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 2020, Vol.26 (2), p.9-37.
  63. Norstedt, Maria, ir Per Germundsson. 2022. „Self-Employment for People with Disabilities: Barriers to and (Im)Possibilities in Starting and Running Their Own Business“. *Scandinavian Journal of Disability Research* 24 (1): 239–52. <https://doi.org/10.16993/sjdr.909>.
  64. O’Brien, Patricia, Edurne Garcia Iriarte, Roy Mc Conkey, Sarah Butler, ir Bruce O’Brien. 2022. „Inclusive Research and Intellectual Disabilities: Moving Forward on a Road Less Well-Travelled“. *Social Sciences* 11 (10): 483. <https://doi.org/10.3390/socsci11100483>.
  65. Oficialiosios statistikos portalas. 2023. „Statistika apie asmenis su negalia rengiama įgyvendinant nacionalinius teisės aktus“. <https://osp.stat.gov.lt/statistika-apie-asmenis-su-negalia-rengiama-igyvendinant-nacionalinius-teises-aktus>.
  66. Olsen, Jason, Miro Griffiths, Armineh Soorenian, ir Rebecca Porter. 2020. „Reporting from the Margins: Disabled Academics Reflections on Higher Education“. *Scandinavian Journal of Disability Research* 22 (1): 265–74. <https://doi.org/10.16993/sjdr.670>.
  67. Østerud, Kaja Larsen. 2023. „Disability Discrimination: Employer Considerations of Disabled Jobseekers in Light of the Ideal Worker“. *Work, Employment and Society* 37 (3): 740–56. <https://doi.org/10.1177/09500170211041303>.
  68. Parker, Laura R., Margo J. Monteith, ir Susan C. South. 2020. „Dehumanization, Prejudice, and Social Policy Beliefs Concerning People with Developmental Disabilities“. *Group Processes & Intergroup Relations* 23 (2): 262–84. <https://doi.org/10.1177/1368430218809891>.
  69. Pineda, Victor Santiago, ir Jason Corburn. 2020. „Disability, Urban Health Equity, and the Coronavirus Pandemic: Promoting Cities for All“. *Journal of Urban Health* 97 (3): 336–41. <https://doi.org/10.1007/s11524-020-00437-7>.
  70. Poujol, AL, ir R Scelles. 2021. „The subjective and emotional experiences of adults with intellectual disability about their sibling bonds and extra-familial relationships“. *ALTER-EUROPEAN JOURNAL OF DISABILITY RESEARCH* 15 (3): 216–29. <https://doi.org/10.1016/j.alter.2021.03.001>.
  71. Rath, Vivian. 2022. „Social engagement: Hearing the experiences of disabled students in higher education in Ireland“. *Frontiers in Education* 7 (rugpjūčio): 895392. <https://doi.org/10.3389/educ.2022.895392>.
  72. Reinders Folmer, Christopher P., Peter Mascini, ir Romke J. Van Der Veen. 2020. „Evaluating Social Investment in Disability Policy: Impact of Measures for Activation, Support, and Facilitation on Employment of Disabled Persons in 22 European Countries“. *Social Policy & Administration* 54 (5): 792–812. <https://doi.org/10.1111/spol.12579>.
  73. Rudžinskienė, Rasa, ir Judita Rudokaitė. 2014. „Neįgalaus jaunimo karjeros projektavimo kompetencijų ypatumų atskleidimas žinių visuomenės kontekste“. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* 9 (sausio): 94–104. <https://doi.org/10.15388/STEPP.2014.0.3774>.
  74. Ruškus, Jonas, Asta Kiaunytė, Giedrius Zaturskis, ir Dovilė Juodkaitė. 2020. „On the Role Conflict of Social Workers in Lithuania Dealing with the Issue of Legal Capacity of Persons with Disabilities“. *Journal of Human Rights and Social Work* 5 (2): 108–17. <https://doi.org/10.1007/s41134-020-00119-z>.

75. Sang, K, T Calvard, ir J Remnant. 2022. „Disability and Academic Careers: Using the Social Relational Model to Reveal the Role of Human Resource Management Practices in Creating Disability“. *WORK EMPLOYMENT AND SOCIETY* 36 (4): 722–40. <https://doi.org/10.1177/0950017021993737>.
76. Seimo Neįgaliųjų teisių komisija. 2023. „Seimo Neįgaliųjų teisių komisijos pranešimas: „Aukštojo mokslo prieinamumas asmenims su negalia: pristatyti vykstantys pokyčiai ir tobulintinos sritys““.
77. Sellier, Elodie, Mary Jane Platt, Guro L Andersen, Ingeborg Krägeloh-Mann, Javier De La Cruz, Christine Cans, ir Surveillance of Cerebral Palsy Network. 2016. „Decreasing Prevalence in Cerebral Palsy: A Multi-site European Population-based Study, 1980 to 2003“. *Developmental Medicine & Child Neurology* 58 (1): 85–92. <https://doi.org/10.1111/dmcn.12865>.
78. Shaw, Anne. 2023. „Inclusion of Higher Education Disabled Students: A Q-Methodology Study of Lecturers’ Attitudes“. *Teaching in Higher Education*, lapkričio, 1–22. <https://doi.org/10.1080/13562517.2023.2280266>.
79. „Socialinė Europa: kokia yra ES socialinė politika?“ 2023. <https://www.europarl.europa.eu/news/lt/headlines/eu-affairs/20170616STO77648/socialine-europa-kokia-yra-es-socialine-politika>.
80. Spirtos, Michelle, ir Robbie Gilligan. 2022. „‘In Your Own Head Everyone Is Staring’: The Disability Related Identity Experiences of Young People with Hemiplegic Cerebral Palsy“. *Journal of Youth Studies* 25 (1): 50–66. <https://doi.org/10.1080/13676261.2020.1844170>.
81. „Statistika“. s.a. <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/asmenu-su-negalia-itrauktis/statistika-2?lang=lt>.
82. Suich, Helen, ir Marguerite Schneider. 2022. „Monitoring Disability Inclusion: Setting a Baseline for South Africa“. *African Journal of Disability* 11 (gegužės). <https://doi.org/10.4102/ajod.v11i0.1020>.
83. Uljarević, Mirko, Ru Ying Cai, Antonio Y. Hardan, ir Thomas W. Frazier. 2023. „Development and validation of the Executive Functioning Scale“. *Frontiers in Psychiatry* 13 (sausio): 1078211. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.1078211>.
84. Uljarević, Mirko, Emily K. Spackman, Ru Ying Cai, Katherine J. Paszek, Antonio Y. Hardan, ir Thomas W. Frazier. 2023. „Daily living skills scale: Development and preliminary validation of a new, open-source assessment of daily living skills“. *Frontiers in Psychiatry* 13 (sausio): 1108471. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.1108471>.
85. Vaquero-Cristóbal, R, MJ Maciá-Andreu, A Díaz-Aroca, L Meroño, JA García-Roca, L Abenza-Cano, F Cánovas-Alvarez, A Sánchez-Pato, ir A Leiva-Arcas. 2023. „Exploring the perception of barriers to a dual career by student-athletes with/out disabilities“. *PLOS ONE* 18 (5). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0286152>.
86. Vaquero-Cristóbal, Raquel, María J. Maciá-Andreu, Álvaro Díaz-Aroca, Lourdes Meroño, Juan Alfonso García-Roca, Lucía Abenza-Cano, Francisco J. Cánovas-Álvarez, Antonio Sánchez-Pato, ir Alejandro Leiva-Arcas. 2023. „Exploring the Perception of Barriers to a Dual Career by Student-Athletes with/out Disabilities“. *Sudare Maria Mendoza-Muñoz. PLOS ONE* 18 (5): e0286152. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0286152>
87. Virginia Barba-Sánchez, Pilar Ortíz-García, ir Ángel Olaz-Capitán. 2019. „ENTREPRENEURSHIP AND DISABILITY: METHODOLOGICAL ASPECTS AND MEASUREMENT INSTRUMENT“. *Journal of Entrepreneurship Education*, Volume 22, Special Issue 2.

88. Waisman-Nitzan, Michal, Eynat Gal, ir Naomi Schreuer. 2021. „It’s like a Ramp for a Person in a Wheelchair”: Workplace Accessibility for Employees with Autism“. *Research in Developmental Disabilities* 114 (liepos): 103959. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2021.103959>.
89. Zorzi, Simone, ir Gunars Strods. 2020. „OVERCOMING SOCIAL INCLUSION BARRIERS FOR PEOPLE WITH INTELLECTUAL DISABILITY“. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference* 4 (gegužės): 187. <https://doi.org/10.17770/sie2020vol4.5176>.

DYNAMICS OF SCIENTIFIC RESEARCH ON THE SOCIAL AND LABOR INCLUSION OF PEOPLE WITH DISABILITIES: LITERATURE ANALYSIS

Rasa RUDAITIENĖ
Mykolas Romeris University

Agota Giedrė RAIŠIENĖ
Mykolas Romeris University

Summary

Recent developments have highlighted the significant value of social inclusion for individuals with disabilities. It is becoming evident that disability does not necessarily result in social isolation; rather, it is an issue of accessibility within the environment, including in organisational settings. This paper examines the intersections between research on the social inclusion of people with disabilities and research on work and career inclusion. Using the VOSviewer software, articles published worldwide over the last thirty years are analysed and referenced in the Web of Science database.

Social inclusion of people with disabilities is a legal obligation. However, people with disabilities still have more negative than positive experiences in real life, both in terms of social inclusion and in terms of work inclusion and career opportunities. The barriers to career opportunities for people with disabilities consist of objective difficulties, psychological barriers and social challenges, the most significant of which is the effectiveness of social inclusion policies.

Our research on social inclusion, labour inclusion and careers of people with disabilities revealed that, until 2016, studies tended to focus more on the medical aspects of disability. Between 2016 and 2018, the participation and education dimensions became more prominent, and more recent studies from 2018 onwards are more likely to focus on the social policy aspects.

The analysis of publications revealed that career issues for people with disabilities from 2015 to 2017 were predominantly linked to human development, with management aspects only beginning to be addressed from 2017 to 2019. Following 2019, there has been a notable shift in researchers' focus towards coping with psychosocial challenges through environmental and educational accessibility measures. However, when analysing the number of researchers working on the careers of people with disabilities, the number of studies varies by tens rather than thousands, which does not provide any insight into the realities of work inclusion and careers of people with disabilities. Thus, the share of research on the inclusion of people with disabilities in work and careers in social inclusion research is extremely low, and this part of the human resource remains poorly understood and therefore poorly enabled.

Keywords: *people with disabilities; social inclusion; work inclusion; careers; environmental accessibility.*